

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ӨНДӨР НАСНЫ ТЭТГЭВРИЙН ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА

OLD AGE PENSION REFORM AND TRENDS IN MONGOLIA

Ц.Мөнхдэлгэр

ДХИС-ийн докторант

Munkhdelger C.

Research doctorate (Ph.D), University of Internal Affairs of Mongolia

Хураангуй: 1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуулиар нийгмийн амьдралын бүхий л харилцааг шинэчлэн зохицуулсаны нэг хэлбэр бол улсын төсвөөс санхүүждэг тэтгэвэр, тэтгэмж, нийгмийн хамгааллын тогтолцоог халж, нийгмийн хамгаалалын шинэ тогтолцоог бүрдүүлэн, түүний эрх зүйн орчинг бий болгосон явдал мөн.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дагуу 1991 онд Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн тухай, 1993 онд Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийг тус тус баталж, нийгмийн даатгал, тэтгэвэр тэтгэмжийн бие даасан тогтолцоо бий болгох бодит нөхцлийг бүрдүүлсэн. Улмаар 1994 онд Нийгмийн даатгалын багц хуулиудыг тус тус баталжээ. Ийнхүү Монгол Улсад 1995 оноос Нийгмийн даатгалын багц хууль үйлчилж өнөөг хүртэл мөрдөгдсөөр байна. Судалгаанаас үзэхэд, Монгол Улсын иргэдийн дундаж наслалт сүүлийн үед нэмэгдэж, тэтгэврийн насны хүмүүсийн тооны өсөлт, тэтгэврийн өсөлтийн нэмэгдэл, хөдөлмөрийн болон хөдөлмөрийн өмнөх насны хүмүүсийн харьцааны өөрчлөлт, ажилгүйдэл, өвчлөл, осол гэмтэл зэрэг нь нийгмийн даатгалын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагатайг харуулж байна. Үндэсний статистикийн хорооны хүн ам ба ажиллах хүчний тоон мэдээллээс үзэхэд, 1990-ээд оны эхэн үеэс хүн амын жилийн дундаж өсөлтийн хурд 1.4 болж буурсан бол 2000-2010 онд дунджаар 1.5 хувь болжээ. Сүүлийн 10 жилд нийт хүн амын тоо 16,1 хувиар өссөн бол ахмад настны тоо 21.9 хувиар буюу илүү хурдацтай өсөж, үүний улмаас хөдөлмөрийн нөөцийн өсөлт буурах хандлага ажиглагдаж эхлээд байгаа бөгөөд энэ хандлага ойрын 10 гаруй жилд хадгалагдах төлөвтэй байна. Тодруулбал, 2021 оны байдлаар өндөр насны тэтгэврийн хүмүүсийн тоо 341.480 болон өсч, 15 ба түүнээс дээш насны хөдөлмөрийн насны хүмүүсийн тоо 1.2 сая байгаагаас 1.1 сая нь ажиллагчид байна.²³¹ Судалгаа, тооцооллоос үзэхэд өндөр насны тэтгэвэр авагчдын тоо 2025 онд 2020 оныхоос 80-аад мянгаар өсөж, 400.0 мянга болох бөгөөд 2030 онд 500 гаруй мянга, 2045 онд 810 гаруй мянгад хүрэх, мөн 2020 оны байдлаар 10 шимтгэл төлөгчид 5 тэтгэвэр авагч ногдож байгаа бол энэ үзүүлэлт 2030 онд 7, 2040 онд 8, 2080 он гэхэд 10 болох хэтийн тооцоолол байна.²³² Дээрх нөхцөл байдлууд нь Монгол Улс дахь өндөр насны тэтгэврийн эрх зүйн зохицуулалтыг дэлхийн чиг хандлагад нийцүүлэн зайлшгүй шинэчлэх шаардлагатайг харуулж байна.

Abstract: the Constitution adopted in 1992 at the beginning of Mongolia's transition to the market is a form of reform of all relations of social life, including the abolition of the state budget-funded pension, benefits and social protection system and the establishment of a new social protection system. In accordance with the Constitution, the law on social insurance contributions in 1991 and the law on Civil health insurance in 1993 created real conditions for the establishment of an independent system of social insurance and pension benefits, and in 1994 a package of social insurance laws was adopted. Thus, a social insurance law has been in place in Mongolia since 1995. According to the study, the recent increase in the life expectancy of Mongolian citizens, increase in the number of people of retirement age, increase in pension growth, changes in the ratio of people of working and pre-working age, unemployment, illness and injuries, etc., indicate the need to improve the

²³¹ Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал. Үндэсний статистикийн хороо. УБ. 2021.

²³² Мөн тэнд.

legal regulation of social insurance. According to population and workforce data from the National Statistical Office, since the early 1990s, the average annual population growth rate has decreased to 1.4 percent, and from 2000 to 2010, it has averaged 1.5 percent. In the last 10 years, the total population has grown by 16.1 percent, while the elderly population has grown by 21.9 percent or more rapidly, resulting in a downward trend in labor resources, and this trend is expected to persist over the next 10 years. In particular, as of 2021, the number of old-age pensioners has increased to 341,480, and the number of working-age people aged 15 and over is 1,2 million, of which 1,1 million are employees. According to studies and estimates, the number of old-age pensioners will increase in 2025 by 80 thousand compared to 2020 by 400.0 thousand, in 2030 by more than 500 thousand, in 2045 by more than 810 thousand, and in 2020 by 10 contributions payers by 5 pensioners, this figure is projected to be 2030 by 7, in 2040 by 8 and in 2080 by 100. The above circumstances indicate that the legal regulation of old age pension in Mongolia needs to be updated in line with global trends.

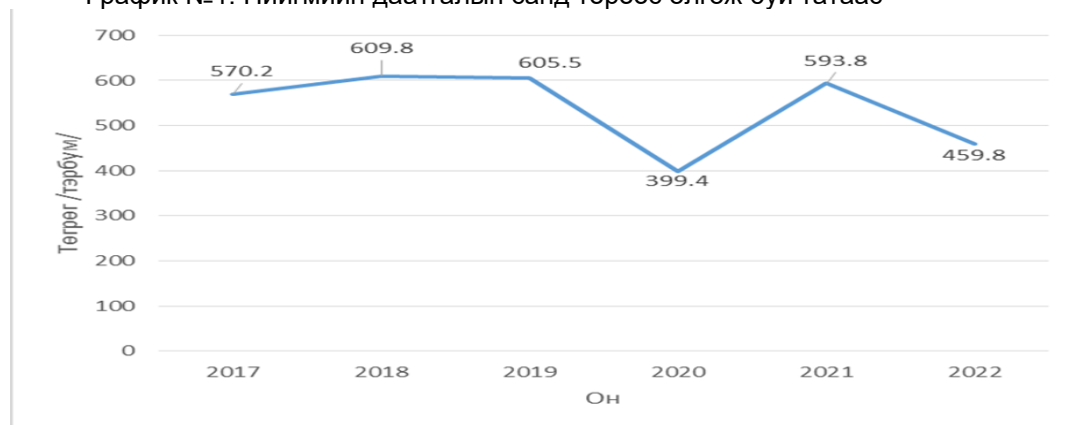
Түлхүүр үгс: Зохицуулалт, нийгмийн даатгал, өндөр насны тэтгэвэр, тогтолцоо, эрх зүйн шинэчлэл.

Keywords: Regulation, Social Security, old age pension, system, legal reform.

УИХ-аас 1994 онд Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулийг баталснаар нийгмийн даатгалын санд төлсөн шимтгэл, хугацаа, жил, шимтгэл төлсөн цалинтай уялдуулан тэтгэвэр тогтоодог “цалинд жишсэн”, шимтгэлд суурилсан тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлсэн.

1990 оны үеийн эдийн засгийн шилжилтийн явцад тэтгэвэр, нийгмийн хамгааллын тогтолцоонд хамрагдах ажиллах хүчний тоо эрс буурч, харин тэтгэвэр тогтоолгох эрх нь үүссэн өндөр настнуудын тоо ихээхэн нэмэгдсэн байна. 1994 оны хууль батлагдсан үеэс тэтгэврийн өнөөгийн тогтолцоонд даатгуулагчдын төлсөн шимтгэлийн хэмжээ нь уг сангаас төлөх тэтгэврийн зардлыг нөхөхөд үргэлж хангалтгүй байсан тул тэтгэврийн даатгалын сангийн жил бүрийн алдагдлыг улсын төсвийн татаасаар нөхөж иржээ.

График №1. Нийгмийн даатгалын санд төрөөс олгож буй татаас

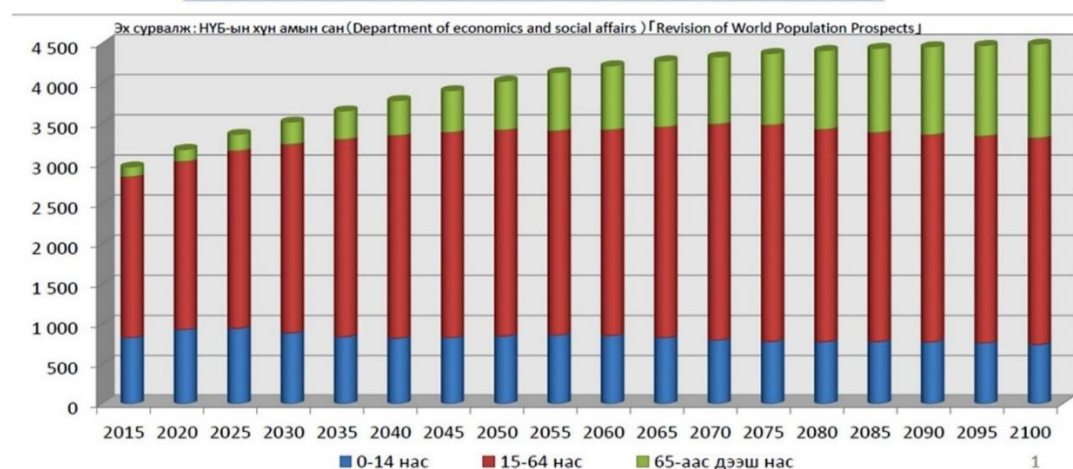

2008 онд нийт шимтгэлийн хэмжээг хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын 19 хувиас 14 хувь болгон бууруулснаар тэтгэврийн сангийн алдагдлын хэмжээ ихээхэн нэмэгджээ. Үүний үр дүнд улсын төсвийн татаас нь жилийн нийт тэтгэврийн зардлын 1/3 орчмыг бүрдүүлэх болсон. УИХ-аас 1995 онд Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай хуулийг баталснаар 1960 оноос өмнө төрсөн иргэний тэтгэврийг “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай” хуулиар, 1960 оноос хойш төрсөн иргэний тэтгэврийг “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хууль”-иар зохицуулалт хийгдэхээр болсон. Эдгээр хууль нь тэтгэвэр тогтоох харилцааг зохицуулсан хууль юм. “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай” хуульд зааснаар

тэтгэврийг сүүлийн 20 жилийн доторх хамгийн өндөр, дараалсан долоон жилийн дундаж цалингаас 45 хувиар бодно. “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай” хуулиар тэтгэвэр тогтоох бол нэрийн дансанд нь хичнээн хэмжээний орлого бүртгэгдсэн байна, түүнээс тэтгэврийг тогтооно. Одоогоор 1960 оноос хойш төрсөн 1.3 сая иргэн идэвхтэй, идэвхгүй байдлаар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлж байгаагаас идэвхтэй буюу тогтмол шимтгэл төлдөг 200 мянга гаруй иргэн байгаа бөгөөд шимтгэлээ байнга төлж хүүг тооцож байгаа²³³. Монгол улсад 2015 оны 5 дугаар сарын 14-ний өдрийн хуулиар “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай” хуулинд нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулснаар даатгуулагчид сонголт хийх боломжийг олгосон байна. Энэ хуулиар тэтгэврийн даатгалд даатгуулсан 1960 оны 1 дүгээр сарын 01-ний өдөр ба түүнээс хойш төрсөн иргэнд тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн данс нээх, уг дансны эхний үлдэгдэл, даатгуулагчийн төлсөн шимтгэл, хүүг тооцох, нэрийн данснаас тэтгэвэр тогтоон олгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулж байсан бол УИХ-ын 2015 оны 53 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого /2015-2030/-д нэрийн дансны тогтолцоонд үндэслэн тэтгэвэр тогтоох Нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгийн зарцуулалт, үр дүн (13 ГАГ-2019/09-ГА) даатгуулагчийн хугацааг 1979 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдөр ба түүнээс хойш төрсөн иргэн болгон өөрчилсөн байна.

1960 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс хойш төрсөн, тэтгэвэр тогтоолгох насанд хүрсэн даатгуулагч нэрийн дансны аргаар эсвэл Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд заасан нөхцлөөс сонголтоо хийж, тэтгэвэр тогтоолгох боломжтой болсон. Уг хуулиар тэтгэвэр тогтоох аргыг өөрчилсөн хэрэг болохоос тэтгэвэрийн тогтолцоог өөрчлөөгүй. Одоогийн орлогоороо зарлагаа нөхдөг тогтолцоогоор тэтгэвэрт гарахдаа шимтгэл төлсөн 20 жилийн дараалсан таван (одоо 7 жил) жилийн цалингийн дунджаар тэтгэврийн хэмжээг тогтоодог бөгөөд 20 жил ажилласан бол 45 хувь, түүнээс илүү ажилласан жил тутамд 1.5 хувиар өсгөж боддог.

График №2. Монгол Улсын хүн ам зүйн төсөөлөл

Нийгмийн даатгалыг шинэчлэх хууль эрх зүйн үндэслэл нь “Алсын хараа-2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”, “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”, “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”, “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого” /2015-2030/ зэрэг баримт бичигт нийгмийн даатгалын тогтолцоог боловсронгуй болгох талаар дэвшүүлсэн зорилт арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор нийгмийн даатгалын багц хуулийн төслийг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай болсон.

²³³ Нийгмийн даатгал, халамж. Үндэсний статистикийн хороо. УБ. 2017.

Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд Монгол Улс нь олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоотой байхаар тусгаж, нэгдүгээр давхарга буюу суурь тэтгэвэр, хоёрдугаар давхарга буюу тэтгэврийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, гуравдугаар давхарга буюу хувийн нэмэлт тэтгэвэр гэсэн гурван давхаргаас бүрдэнэ. Суурь тэтгэврийг улсын төсөв, газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжөөс санхүүжүүлнэ. Тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг өсгөх зохицуулалтын хүрээнд олон жил шимтгэл төлөхийг урамшуулж, 30 жил шимтгэл төлсөн иргэний өндөр насны тэтгэврийг хуулийн төсөлд тусгаснаар 70 хувь, харин 40 жил шимтгэл төлсөн бол 80 хувь болж нэмэгдэнэ. Малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид, албан бус секторт ажиллагсад тэтгэврийн даатгалд “сайн дураар” хамрагдах хуулийн зохицуулалттай тул тэд ажиллаж байгаа үедээ даатгалаас зайлсхийж, алсдаа төрийн нийгмийн халамжийн сангийн ачааллыг нэмэгдүүлэх нэг үндэс болдог. Иймээс тэднийг тэтгэврийн даатгалд заавал хамруулах эрх зүйн зохицуулалтыг зайлшгүй бий болгох шаардлага өнөө үед тулгарч буй тул малчдын нийгмийн даатгалд хамралтыг нэмэгдүүлж, улсын төсвийн ачааллыг бууруулах чиглэлээр шинэ хуулийн төсөлд малчдын төлөх нийгмийн даатгалын шимтгэлийн 50 хувийг төрөөс, 50 хувийг малчин өөрөө төлөхөөр зохицуулан, шимтгэл төлөлтийг урамшуулах бодлого баримталжээ. Мөн Засгийн газар “Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай” хуулийн төслийг шинээр боловсруулсан. Энэ хуулийн төслийн зорилт нь хувийн нэмэлт тэтгэврийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, хувийн нэмэлт тэтгэврийн хуримтлал үүсгэх, тэтгэврийн хуримтлалаас хөрөнгө оруулалт хийх, хувийн нэмэлт тэтгэвэр олгох, өвлүүлэх, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, хяналт тавих, талуудын эрх ашгийг хамгаалахтай холбоотой харилцааг зохицуулахад чиглэгдэнэ. Хувийн нэмэлт тэтгэвэр нь сайн дурын байх, шимтгэлд суурилсан, бүрэн хуримтлалын байх, үйл ажиллагаа ил тод байх, санхүүгийн тогтвортой, бие даасан, найдвартай байдлыг хангасан, өвлөгддөг байх зарчимд тулгуурлана. Иргэд сайн дурын үндсэн дээр нэмэлт тэтгэврийн хөтөлбөрт хамрагдаж, нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврээс гадна нэмэлт тэтгэвэр авах харилцааг энэ хуулиар зохицуулах юм. Анх 2009 онд хувийн тэтгэврийн тогтолцоог бий болгох чиглэлд хуулийн төсөл боловсруулж, УИХ-д өргөн барьж байсан ч тухайн үед дэмжигдээгүй. Мөн УИХ-ын гишүүн Н.Учрал нарын таван гишүүний өргөн барьсан Хувийн тэтгэврийн тухай хуулийн төслийг 2020 оны 11 дүгээр сарын 04-ний өдөр УИХ-аар хэлэлцсэн боловч батлахаас татгалзсан. Энэхүү хуулийн төсөлд даатгуулагч буюу иргэн нь тэтгэврийн даатгалын санд төлж буй шимтгэлээс 2 хувь, ажил олгогч нь 2 хувь, нийт 4 хувийг өөрийн сонгосон хувийн тэтгэврийн санд төлж болохоор тусгасаныг Монгол Улсын Засгийн газар хүлээн зөвшөөрөөгүй байна. Уг хуулийн төслийг баталснаар иргэнд ирээдүйд олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах, орлогын хангалттай эх үүсвэртэй болох боломж бүрдэхээс гадна санхүү, хөрөнгийн зах зээлийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх, хөрөнгийн зах зээлд хөрөнгө оруулалт хийх урт хугацааны сан бий болох, хувийн тэтгэврийн сангууд бий болсноор санхүүгийн салбарт шинээр ажлын байр бий болох зэрэг олон талын ач холбогдолтой гэж хууль санаачлагчид үзсэн.

Улсын хэмжээнд 2020 оны байдлаар ажилтны цалингийн дундаж хэмжээ 1,269.1 мянган төгрөг, Монгол улсад нийт 341480 хүн өндөр насны тэтгэвэр авч байгаа бөгөөд тэтгэврийн дундаж хэмжээ 409.0 мянган төгрөг, цалинтай харьцуулахад ойролцоогоор 34.5 хувь болж байна.²³⁴ Гэтэл хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалын сангаас авах тэтгэвэр нь дээрх 34.5 хувийг өсгөх боломжтой. Тухайн нэмэлт тэтгэвэр нь төрөөс бус хувийн хэвшлийн даатгалын компаниудаас гарах ба ахмад настны амьдралын баталгаа, санхүүгийн боломж, нөхцлийг сайжруулах бүрэн боломжтой гэж судлаачид үзэж байна. Түүнчлэн, даатгуулагчийн эрх ашгийг хамгаалах, хувийн хэвшлийн оролцоог хангах, төрийн ачааллыг багасгах, ажилтан

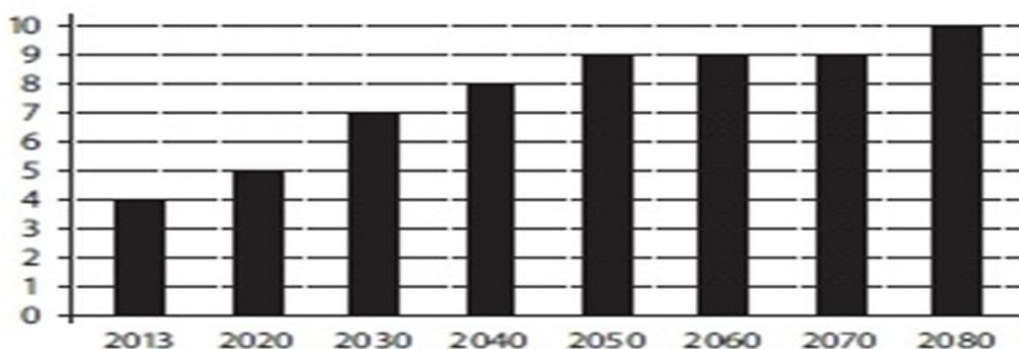
²³⁴ Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал. Үндэсний статистикийн хороо. УБ. 2021.

болон ажил олгогчийн оролцоог дэмжих зэрэг харилцааг зохицуулах эрх зүйн орчин зайлшгүй шаардлагатай юм. Өндөр цалин, орлоготой иргэд орлогоосоо даатгалын шимтгэлээ төлөөд тэтгэвэрт гарсан үедээ өндөр тэтгэвэр авах хүсэлтэй тохиолдолд төр суурь тогтолцоогоо хадгалаад тухайн хүн нэмэлтээр хувийн тэтгэврийн даатгалд хамрагдах, тэтгэвэрт гарсан хойноо өндөр тэтгэвэр авах боломжтой болно. Энэ нь урт хугацаанд одоогийн тэтгэврийн даатгалын сангийн алдагдлыг бууруулах, зохистой түвшинд барих, төсөвт ирж буй ачааллыг багасгах юм.

Монгол Улсад тэтгэврийн нөөц сангийн эрх зүйн орчинг бий болгож, 2016 онд УИХ-аас “Ирээдүйн тэтгэврийн нөөц сангийн тухай” хуулийг баталж, ирээдүйн өсөн нэмэгдэх тэтгэврийн сангийн дарамтыг хөнгөлөхийн тулд шинээр нөөц сан байгуулахаар тусгасан. Энэ сан нь нийгмийн даатгалын сангаас тусдаа байх ба ирээдүйн тэтгэврийн нөөц сангийн тухай хуульд зааснаар Монгол банк үйл ажиллагааг нь удирдахаар хуулиар зохицуулагдсан. Харин сангийн зориулалт нь орон сууцны ипотекийн зээлийн урьдчилгаа төлбөрийн хөнгөлөлт үзүүлэхэд шаардагдах зардлын ипотекийн зээлээр баталгаажсан үнэт цаасны орлогоос санхүүжүүлэн зарцуулах, ипотекийн зээлээр баталгаажсан үнэт цаас барьцаалсан зээлийн үндсэн болон хүүгийн төлбөрийг төлөх, ипотекийн зээлээр баталгаажсан үнэт цаасны бүртгэл, төлбөр тооцоотой холбоотой шимтгэл, хураамж төлөх, Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тогтолцоог хагас болон бүрэн хуримтлалын тогтолцоонд шилжүүлэх тохиолдолд шаардагдах шилжилтийн зардлыг сангийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэхэд чиглэгдэнэ гэж хуульчилжээ. Гэвч уг хуулийн хэрэгжих хугацааг 2019, 2021 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэхээр хойшлуулж, улмаар 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хүчингүй болсонд тооцжээ.

Монгол Улсын хэмжээнд 2021 оны байдлаар өндөр насны тэтгэврийн хүмүүсийн тоо 353,775 цэргийн тэтгэврийн 19,709 нийт 460,562 болон өсжээ.²³⁵

График №3. 10 даатгуулагчид ногдох тэтгэвэр авагч (тоогоор)

Хүснэгт №1. Тэтгэвэр авагчдын тоо, мянган хүн

Үзүүлэлт	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Тэтгэвэр авагчид	345,8	387,3	376,9	417,4	431,3	417,4	437,1	460,562
Өндөр насны тэтгэвэр	242,5	268,4	269,0	307,5	308,9	307,5	332,9	353,775
Цэргийн тэтгэвэр	14,6	15,4	15,3	18,6	18,9	18,6	19,1	19,709

Нийт иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт өсч ажиллагсадны тоо, цалин, түүнтэй адилтгах орлогын хэмжээ нэмэгдэхийн хэрээр нийгмийн даатгалын сангийн хуримтлал өсч, хөдөлмөр эрхлэлт буурах үед нийгмийн даатгалын сангийн зардал нэмэгддэг. Үүний улмаас “Хуримтлалын сан”-г бий болгох шаардлага үүсдэг байна. “Хуримтлалын сан” гэдэг нь нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгө болон тэтгэвэрийн

²³⁵ Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. 2021.

шимтгэлийн нэрийн дансны орлогыг нэмэгдүүлэх зорилгоор нөөцөлсөн мөнгөн хөрөнгийг²³⁶ хэлнэ. Хуримтлалын сангийн хөрөнгийг Засгийн газрын бонд болон Монгол банкнаас гаргасан үнэт цаас худалдан авах, арилжааны банкинд байршуулах замаар нэмэгдүүлж болох бөгөөд худалдан авах хөрөнгийн хэмжээг нийгмийн даатгалын сангийн жил бүрийн төсөвт тусгаж, УИХ баталдаг.²³⁷ Хуримтлалын сангийн мөнгөн хөрөнгийг арилжааны банкинд байршуулах хэмжээг санхүүгийн болон нийгмийн хамгааллын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Монгол банк, Нийгмийн даатгалын Үндэсний зөвлөл хамтран тогтооно.²³⁸

Нийгмийн даатгалын сангийн гол цөм бүрэлдэхүүн хэсэг бол тэтгэвэрийн даатгалын сан (pension insurance fund) юм. Тэтгэврийн сангийн алдагдлын нэг шалтгаан нь тус сангийн хөрөнгөд менежмент хийж өсгөх эрх зүйн орчин байхгүйтэй холбоотой гэж үздэг. “Хамтын тэтгэврийн тухай” хуулийг 2014 оны 1 дүгээр сард УИХ-д өргөн барьж бүтэн нэг жил хэлэлцүүлсний эцэст буюу 2015 оны 12 дугаар сард батлуулсан. Ингээд 2017 оны 1 дүгээр сараас тус хуулийг хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн боловч зургаан сарын дараа сонгууль болж улмаар шинээр байгуулагдсан УИХ уг хуулийг хүчингүй болгожээ. 2021 оны 3 дугаар сарын 22-нд Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Пүрэвдорж, А.Адъяасүрэн нар “Хамтын тэтгэврийн тухай” хуулийн төслийг Улсын Их Хуралд дахин хэлэлцүүлэхээр өргөн барьсан. Дэлхийн олон улсад тэтгэврийг өвлүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг хэрэгжүүлж байна.

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам Нийгмийн даатгалын багц хуулиудын шинэчилсэн найруулгын төслийг 2021 оны 10 дугаар сарын 15-ны өдөр Засгийн газраар хэлэлцүүлж, УИХ-д өргөн барьсан. Нийгмийн даатгалын хуулиуд 1995 оноос хэрэгжиж эхэлснээс хойш 26 жилийн хугацаанд 30 гаруй удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна. Түүнчлэн, ковидын цар тахлын үед аж ахуйн нэгж, даатгуулагчид шимтгэлийн чөлөөлөлт, хөнгөлөлтийг үзүүлсэн нь ажил олгогчид санхүүгийн дэмжлэг болж, ажлын байраа хадгалахад мөн иргэдэд шимтгэл төлсөн хугацаа тасрахгүй байх боломжийг бүрдүүлсэн чухал ач холбогдолтой арга хэмжээ болсон юм. Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн төсөлд нийгмийн даатгалын тогтолцоо, зарчим, төрөл, хэлбэр, хамрах хүрээг тогтоох, нийгмийн даатгалд даатгуулах, шимтгэл төлөх, нийгмийн даатгалын сан бүрдүүлэх, уг сангийн хөрөнгийг хуваарилах, зарцуулах, тайлагнах, хяналт тавих болон сангийн хөрөнгө оруулалтын удирдлага, мэдээллийн нэгдсэн сан, тэтгэврийн даатгалын нэрийн дансыг бүртгэх, тэтгэврийн нөөц санг бүрдүүлэх, хуваарилалтын тогтолцооноос хагас хуримтлалын тогтолцоонд шилжүүлэх ажлыг эхлүүлэх, шимтгэлийн өр, хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтоох сангийн эрсдэлийг үнэлэх, санал, дүгнэлт гаргах чиг үүрэг бүхий мэргэжлийн хороодыг ажиллуулах зэрэг зохицуулалтыг тусгасан байна.

Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуулийн төсөлд олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлэх, тэтгэврийн ердийн насанд хүрсэн тэтгэвэр авагчид суурь тэтгэвэр олгох, тэтгэврийг жил бүр хэрэглээний үнийн өсөлтөөр нэмэгдүүлэх, тэтгэвэр бодох аргачлалд өөрчлөлт оруулан илүү олон жил шимтгэл төлснийг урамшуулах, тэтгэврийн ердийн наснаас хойш тэтгэвэр тогтоолговол тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлэн тооцдог болгох зэрэг зохицуулалтыг тусгасан. Энэхүү хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл хэрэгжиж эхлэхээс өмнө тэтгэвэр тогтоолгосон иргэдийн тэтгэврийн эрх хэвээр хадгалагдаж, эрх ашиг нь зөрчигдөхгүй юм.

Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөлд даатгуулагчийг хөдөлмөрлөж, цалин орлоготой байх үедээ нэмэлт тэтгэврийн даатгалд даатгуулж, ирээдүйд олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах нөхцөлийг бүрдүүлэх, тэтгэврийн хуримтлал үүсгэх, тэтгэврийн хуримтлалаас хөрөнгө оруулалт хийх, нэмэлт тэтгэвэр олгох, өвлүүлэх,

²³⁶ Монгол Улсын Нийгмийн даатгалын тухай хууль. 1.2 дугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг.

²³⁷ Мөн тэнд. 2.11 дүгээр зүйлийн 3, 4 дэх хэсэг.

²³⁸ Монгол Улсын Нийгмийн даатгалын тухай хууль. 2.11 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсэг.

хяналт тавих, талуудын эрх ашгийг хамгаалахтай холбоотой харилцааг зохицуулахаар тусгажээ.

Дүгнэлт

1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуулиар улсын төсвөөс санхүүждэг тэтгэвэр, тэтгэмж, нийгмийн хамгааллын тогтолцоог халж, нийгмийн хамгаалалын шинэ тогтолцоог бүрдүүлэн, түүний эрх зүйн орчинг бий болгож, 1991 онд Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн тухай, 1993 онд Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийг тус тус баталж, нийгмийн даатгал, тэтгэвэр тэтгэмжийн бие даасан тогтолцоо бий болгох бодит нөхцөлийг бүрдүүлж, улмаар 1994 онд Нийгмийн даатгалын багц хуулиудыг баталсан.

Монгол Улсын иргэдийн дундаж наслалт, тэтгэвэр авч амьдрах хугацаа, одоогийн байгаагаас цаашид нэмэгдэхийн хэрээр нийгмийн даатгалын болон тэтгэврийн даатгалын сан, төсөв хязгаарлагдмал байдалд хүрэх ирээдүйн төлөв ажиглагдах болов. Судалгаанаас үзэхэд 2021 оны байдлаар улсын хэмжээнд 467,9 мянган хүн нийгмийн даатгалын сангаас ямар нэгэн тэтгэвэр тэтгэмжийн хэлбэрээр 2,071,154 төгрөгийн эд мөнгөний үйлчилгээнд хамрагдаж байна.²³⁹ Дундаж наслалт нэмэгдэж, өндөр насны тэтгэвэр авагчдын тоо жил бүр өсөн, нийгмийн даатгалын сангийн зардалд төсвөөс ихээхэн хэмжээний татаас өгч буй зэрэг нь тэтгэврийн шинэчлэлийг эхлүүлж дэлхийн бусад орнуудын жишгээр нэн даруй олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоо бүхий эрх зүйн шинэчлэл шаардлагатайг харуулж байна. Иймд хувийн нэмэлт тэтгэврийн хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжуудыг яаралтай хэлэлцэн батлуулаж олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлэх, тэтгэврийн ердийн насанд хүрсэн тэтгэвэр авагчид суурь тэтгэвэр олгох, тэтгэврийг жил бүр хэрэглээний үнийн өсөлтөөр нэмэгдүүлэх, тэтгэвэр бодох аргачлалд өөрчлөлт оруулан илүү олон жил шимтгэл төлснийг урамшуулах, ирээдүйд олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах нөхцөлийг бүрдүүлэх, тэтгэврийн хуримтлал үүсгэх, тэтгэврийн хуримтлалаас хөрөнгө оруулалт хийх, нэмэлт тэтгэвэр олгох, өвлүүлэх боломжтой болгох зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992
2. Монгол Улсын Нийгмийн даатгалын тухай хууль. 1994
3. Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал. Үндэсний статистикийн хороо. УБ. 2021.
4. Нийгмийн даатгал, халамж. Үндэсний статистикийн хороо. УБ. 2017.
5. Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. 2021.
6. Үндэсний статистикийн хорооны хүн ам ба ажиллах хүчний тоон мэдээлэл. 2021.

²³⁹ Үндэсний статистикийн хорооны хүн ам ба ажиллах хүчний тоон мэдээлэл. 2021.